

ПОДКРЕПАТА ЗА ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ – НЯКОИ АСПЕКТИ

Венета ХРИСТОВА

Abstract: *The development of entrepreneurship generates many positive effects for society – it leads to the formation of new economic structures, contributes to higher employment, accelerates the processes of innovation, increased welfare, supports economic development and competitiveness. That is why the question of how best to support the positive energy of entrepreneurship is at the center of a series of micro and macro measures to help remove barriers to its development and to help create a specific culture of entrepreneurship, initiative and creative search for economic opportunities. This paper examines the measures taken at national level in Bulgaria to support entrepreneurship from the Liberation to the present day, focusing on key points in this direction.*

Key words: *entrepreneurship, support*

JEL: L26, N23, N24

Въведение

Развитието на предприемачеството генерира за обществото множество позитивни ефекти – води до формиране на нови стопански структури, допринася за по-висока заетост, ускорява процесите на иновации и т.н., т.е. то води до повишено благосъстояние, подпомага икономическото развитие и конкурентоспособността. Ето защо въпросите за това как по най-добрия начин да се подкрепя позитивната енергия на предприемачеството са в центъра на поредица от микро- и макро- мерки, които да спомогнат за премахване на бариерите пред развитието му и да спомогнат за създаването на специфична култура на инициативност и съзидателно търсене на икономически възможности. Тази разработка акцентира върху някои от мерките, които се предприемат на национално ниво у нас в подкрепа на предприемачеството, както и някои от дейностите, които реализират неправителствените институции в тази посока.

1. Подкрепата за предприемачеството – някои принципни постановки

Интересът към подпомагането на предприемачеството все повече се засилва през последните години. Изграждането на стройни (или не толкова) системи

от мерки, инструменти, образователни структури, подкрепящи общности и др. формират съвременните политики за насърчаване вътрешната енергия на хората и организациите към търсенето и реализирането на инициативи както в частна полза, така и все по-често, в обществена полза. Стимулирането на инициативността на конкретният индивид, фирма, голяма корпорация или мрежа от предприятия е осъзнато далече назад във времето от правителствата, които чрез политиките си, особено за подкрепа на малките и средни предприятия (МСП), спомагат за създаване на условия, поощряващи стопанската дейност. Несъмнено, подкрепата на предприемачеството в съответната страна трябва да е в съзвучие с икономическата, политическата, социалната и културна среда, в която функционират стопанските структури.

Стимулирането на предприемачеството е един от най-важните елементи на националните, а понякога и наднационални, стратегии за развитие. То е от жизненоважно значение за икономическия просперитет на цялото стопанство. Подкрепата може да се раздели условно на няколко равнища: морална и професионална подкрепа, локална среда, национално ниво на стимулиране на предприемачеството и наднационално ниво. Всяко от посочените нива съдържа в себе си условност, поради преплитането на елементите между нивата и/или присъствие на някои от тях на няколко нива. Докато моралната и професионална подкрепа обхваща най-близките лица на предприемача, които му оказват помощ, особено необходима при стартиране на самостоятелна предприемаческа дейност, то професионалната мрежа постепенно се изгражда от предприемачите и обхваща кръг от лица, които предоставят професионални напътствия и консултации. Тя е особено важна през първия етап от развитието на инициативата – при основаването на предприятието, но не бива да се подценява и в следващите етапи от реализирането на предприемаческият проект.

Реализирането на инициативите често започва от местно ниво, поради което наличието на подкрепящи механизми също е много важно за стартиращите предприемачи. Към локалната среда следва да се отнесат механизмите за комуникация и взаимодействие с местната власт, нивата на местни данъци и такси, достъпност до информация, финансов ресурс и специализирани консултантски услуги. Наличието на локален „предприемачески климат“ и култура доказва, че е възможно да се стимулира предприемачеството и чрез присъствие на „заразителни“ предприемачески примери за успех на хора и компании от общността. Не трябва да се пропуска и ролята на публично-частните партньорства, които се създават, за да извършват дейност от обществен интерес при постигане на по-добра стойност на вложените публични средства.

Националното равнище на подкрепа е от особена значимост, тъй като обхваща подкрепа в няколко направления: законова, институционална, изразяваща

се в съвкупността от правителствени и неправителствени организации с дейности, касаещи предприемачеството; финансова; технико-технологична и образователна, реализирана чрез наличие на обучителни курсове и образователни институции с акцент обучение по развиване на ключовата компетенция за инициативност и предприемачество. През последните години особена важност придобиват и наднационалните схеми за подкрепа, където се включват международни програми, които имат за цел да развиват предприемачеството.

Политиките за насърчаване на предприемачеството често биват възприемани като политики по насърчаване на МСП. Всъщност между тези политики съществува различие от позициите на етапа на развитие на предприемаческия процес – политиките по предприемачество са насочени предимно към „...предстартовата, стартова и началото на пост-стартовата фази на предприемаческия процес, като са проектирани и предназначени да въздействат върху мотивацията, възможността и уменията, с основна цел насърчаване на колкото е възможно повече хора да възприемат предприемачеството като възможност, движение към стартиране на бизнес дейност и напредване в началните етапи на бизнеса” (Stevenson & Lundstrom 2007, p. 105). Политиките за МСП съдържат предимно инструменти за насърчаване развитието на вече съществуващи дребни бизнеси, които страдат от ограниченост на ресурсите и трудно се конкурират наравно с големите играчи на пазара.

2. Подкрепа за предприемачеството в България

Развитието на предприемачеството и формирането на прослойка от предприемачи в българското общество се отличават с редица особености, произтичащи от въздействието на такива фактори като специфика на историческото развитие, влияние на политически системи, особености на народопсихологията на българина, както и действие на икономически фактори. При периодизирането на българската предприемаческа практика могат да се отличат няколко *етана*, базирани на настъпването на превратни исторически събития, рефлектиращи върху стопанското развитие на страната ни. От тази позиция разглеждаме развитието на предприемачеството: до Освобождението; в периода между Освобождението и Балканските войни; между двете световни войни и до 1947 г.; в условията на централизирано планово стопанство; и след събитията от ноември 1989 г.

Независимо от факта, че страната ни *до Освобождението* от турско робство през 1878 г. е в незавидно икономическо положение, искрата на българския предприемачески дух се запазва и генерира, макар и скромни прояви на просперитет. Такива искрици на предприемачество се носят от поколения трудолюбиви български търговци, занаятчии, селяни, произвеждащи селскостопански суровини, които допринасят за постепенното замогване на населението.

Въпреки тези сурови условия по нашите земи, и следствие протичащите процеси на западане на Турската империя, непрекъснатото проникване на търговски стоки от западните държави, се осъществяват процеси на трансформация на феодалните отношения в капиталистически. По този начин, макар и значително по-късно в сравнение със западноевропейските държави, започва българското стопанско възраждане. Постепенно се отделят занаятите от земеделието и се формират териториално специализирани занаятчийски центрове; те от своя страна еволюират в капиталистическа проста кооперация, в която работят по-голям брой наети лица и се осъществява по-рационално организиране на производството. Впоследствие простата кооперация се развива в манифактурно производство, в което има разделение на труда. *Първите фабрики* се изграждат през 30-те и 40-те години на XIX в. и са предимно в областта на текстилното производство¹. Предприемаческата енергия на замогналите се българи бива подпомогната чрез редица насърчителни мерки на Османската държава – тя поощрява изграждането на фабрики, произвеждащи изделия за нуждите на османската администрация и най-вече на армията. Развитие през този период получава и *търговското предприемачество*, което първоначално било инициатирано и реализирано от самите производители чрез три основни форми: индивидуални производители-търговци; търговци, организирани в търговски къщи и посредством ежегодни панаири, развива се външната търговия, особено със западноевропейските страни, изградила се е широка мрежа от търговци (Коев 2005, pp. 67-68; Ivanov, 1994, pp. 128-132). Така се оформила една малобройна, но икономически състоятелна прослойка, която контролирала вътрешния и външния пазар на България и формирала част от бъдещата буржоазна класа.

Освобождаването на България от турско робство разчиства пътя за по-бързо навлизане на капиталистическите отношения у нас. Но периода между Освобождението и Балканските войни (1912 г.) не носи очакваното бързо благоденствие и не води до срочно „наваксване” пропуснатото в развитието на европейските стопански структури. Това е период на силни трансформации в цялото общество, период, в който значими промени настъпват и в сферата на предприемачеството. Анализирайки изследванията на стопанските ни историци виждаме, че до края на XIX в. се осъществява т.нар. първоначално натрупване на капитала по пътя на лихварството, търговията, спекулата с турски земи и пр. Тога-

¹ Тук следва да посочим имената на първите индустриални предприемачи по това време – Добри Желязков „Фабрикаджията” (основател на първата текстилна фабрика на Балканите в Сливен през 1834 г.), братята Гююшгердан, Иван Грозев, Иван Калпазанов, Стефан Грозев и др.

ва приключва етапа на трансформиране на дребното занаятчйство към машинно производство и голяма част от занаятите започнали да *западат*, като занаятчиите се разорявали и ориентирали към градовете, за да търсят прехраната си. По този начин обаче те стимулирали потреблението на индустриални продукти. Част от селското население също бързо се разорило през аграрната криза в края на XIX в. и се насочило към градовете. Така *немалка част от дребните семейни предприемачи загубили поминъка си* и започнали да формират бъдещата работническа класа.

Напълно различна е картината при едрите предприемачи - за разлика от занаятчиите по-заможните българи бързо натрупали капитали. Така те положили основите на *едрото предприемачество*, което се реализирало в почти всички сфери на стопанството. Особено развитие претърпяло *индустриалното* предприемачество, въпреки неблагоприятните изходни условия². Основен негов стимулатор била държавата посредством осъществяваната *протекционистична политика* (Ivanov, 1994, pp. 148-149). Чрез поредица от закони тя преследвала благоприятстване производството на сурови материали, нужни на по-едрото производство и осигуряване пласмента на готовата продукция. Насърчителните мерки включвали покровителстване на определени индустрии, освобождаване от данъци, вносни мита на машините, ползване на транспорт с намаление, отпускане на места за строеж на фабрики безплатно и др., като *на практика държавата почти освободила едрите предприемачи от задължения*. За кратък период индустрията увеличила чувствително обема на произвежданата продукция и заетите в тези производства лица (Dimitrov, 2014, p. 350). За съжаление, темповете на индустриализация на страната ни изоставали значително – от 20 до 45 пъти по-слаби са основните икономически показатели за периода в сравнение с тези на другите западноевропейски страни, включително и на Русия. След първоначалното обновяване на технико-технологичната база на производството следвало забавено навлизане на новости (нови машини, техника, технологии, начина на организация на производството и труда).

²След войната почти всички работещи фабрики били затворени или разрушени, а турската администрация се оттеглила като основен потребител и стимулатор на фабричното производство с изключение на фабриката на Д. Желязков и още една-две фабрики.

ЗАКОНЪ

за

развитието на народната промишленост.

1. Стражаритѣ (полицейски, горски и митнически) равсилнитѣ се облачатъ съ мѣстни вълнени плато (шаяци и аби).

2. За солдатитѣ всичкитѣ дрѣхѣ, които ставатъ от сукна, шаяци и аби и които се произвождатъ въ страната, правятъ се исклучително отъ мѣстенъ материалъ.

3. Както за стражаритѣ, за солдатитѣ, така и всички ония, които се обуватъ на правителствени равски, обувката имъ се доставятъ отъ мѣстни кожени произведения.

4. Униформата на стражаритѣ и равсилнитѣ се опредѣля отъ Министерскій Съвѣтъ.

Фигура 1. Закон за развитието на народната промишленост от 1883 г.

През този период започнало изграждане и на първите неправителствени организации в подкрепа на предприемачеството – *търговско-промишлените камари*. Първоначално държавата значително се намесвала в тяхната дейност, но с течение на годините освен подпомагане правителствените органи в законодателната им дейност по всички стопански въпроси, камарите започнали да служат и като организационни центрове, в които се изразявали мнения, споделяли възгледи и най-вече се предприемали мерки по защита общите интереси на членуващите търговци и индустриалци (100 years of Rousse Chamber of Commerce and Industry, 1995, p. 9).

Оценявайки този период през призмата на предприемачеството и неговата подкрепа следва да отбележим, че това е първият период на свободно реализиране на предприемаческата дейност у нас. Особено силно е развитието на индустриалното предприемачество, безрезервно подкрепено от държавата. Гласък получават търговското, банковото, застрахователното предприемачество. Аграрното предприемачество обаче значително изостава, поради примитивното техническо ниво в сектора, слабото навлизане на чужди капитали в селското стопанство, лошите резултати от протеклата аграрна реформа и др.

Периодът от 1912 г. до 1947 г. е исклучително динамичен и изпълнен с превратности за цялото българско общество. Тези години са превратни и за на-

шите дребни и едри предприемачи. Войните през 1912–1918 г. водят до две тежки национални катастрофи, които променят териториалната цялост на страната и носят жестоки икономически санкции, следствие Ньойския договор. Тези обективни обстоятелства имат своята рефлексия най-вече върху дребните семейни бизнеси – те понасят най-сериозен удар по време на войните, следствие което занаятчийското производство у нас чувствително намалява. *Индустриалното предприемачество*, обаче, през тези години изживява значителен възход, въпреки че се наблюдават и години на относителен застой. Военновременните затруднения „по-леко” се понасят от индустриалните производители, най-малкото поради запазването на физическата цялост на фабриките през Първата световна война (Ivanov, 1994, p. 211). Започва постепенно сдружаване на едрите предприемачи, които образуват монополистични организации – картели, синдикати и така засилват концентрацията и централизацията на капитала. И през този период се осъществява силна държавна намеса в развитието на стопанството, която подкрепя едрия индустриален бизнес посредством преференциални условия за насърчаваните индустрии. Следствие нея се развиват множество предприемачески инициативи в нови за страната отрасли и подотрасли, някои от които почти изместват чуждият внос и завоюват вътрешния пазар.

Към края на анализираният период състоянието на индустриалното предприемачество е следното (Berov, 1974, pp. 101-147): функционират предимно предприятия от леката промишленост (поради по-малкият необходим капитал за функционирането им); предприятията са преди всичко дребни заведения (средно едно предприятие има около 26 работници и 110 к. с. инсталирана мощност на двигателите); забавена е техническата реконструкция на индустрията, затруднено е прилагането на новостите, причинено от обективни и субективни фактори; налице е по-ниска производителност на труда в сравнение с водещите страни; и намалява относителното тегло на чуждия капитал в индустрията от 16-18% през 1931 г. на около 12% през 1941 г.

Най-сериозният проблем не се корени в относителното изоставане в постиженията на индустриалните ни предприемачи, а в неспособността им да предотвратят нарастващото напрежение между труда и капитала. В началото на XX в. започва организирането на работниците с цел защитаване на интересите им. Последвалото обезценяване на лева и обедняване на голяма част от населението след войните „разтваря” ножицата между слоевете в обществото – формират се огромни маси бедни лица и малобройни твърде богати. Масовото навлизане на марксистката теория за класовата борба води до бързо олевяване и революционизиране на масите. Индустриалните предприемачи, водени от желанието си да запазят нивото на печалбата и подкрепяни от насърчителната политика на дър-

жавата, не съумяват да приложат водещите за времето начини на заплащане, нормиране и индивидуализиране на труда. По този начин общественят договор между труд и капитал не се подписва (Коев, 2005, р. 73). Следствието: политическа победа на работниците през 1944 г.

От позициите на предприемачеството един от най-сложните за анализирани периоди е този на **централизирано планово стопанство (1947 г. – 1989 г.)**. Изключително трудно е да се търсят прояви на предприемачество в среда, управлявана от идеология, която проповядва отричане на частната собственост и преустройване на икономиката на основите на „обществена собственост върху средствата за производство”. В условията на отхвърляне на частната собственост и свободната стопанска инициатива се заличава основният стимулатор на предприемачеството – рискът и причината за поемането му – печалбата. Затова и търсенето на предприемачески инициативи в такава обстановка е силно ограничено и се свежда до очертаване на някои индивидуални прояви предимно в сферата на занаятите и кооперативните сдружения. Изключително противоречива е тезата за развитието на държавното предприемачество, поради което тя няма да е обект на настоящото изложение. Независимо от факта, че такива понятия като предприемач, печалба, частна инициатива и др. се считат за непозволенни, духът на предприемачеството остава да живее и ще даде нови зони за стопанско развитие (Deneva, 2013, pp. 32-35).

Завършването на социалистическият експеримент в България през **ноември 1989 г.** заварва националното стопанство с преобладаваща част от предприятия в тежката промишленост, окрупнено селско стопанство, солидна материална база. Тук не става дума за ефективност и полезност на съществуващата база, а за това, че през периода на планово развитие на стопанството е постигнато значимо преобразяване на икономиката в структурно, технико-технологично, организационно и териториално отношение. Това е и базата, на която стъпва „новото българско предприемачество” (Manolov, 1995).

Възможността да се регистрира собствена фирма се предоставя още в началото на 1989 г. с издаването на Указ № 56 за стопанската дейност (вж. извадка от Указ № 56), а променената няколко месеца след това социално-политическа обстановка, дава на предприемчивите българи така желаната от почти половин век икономическа свобода. Тя бързо се материализира в регистрирането на множество дребни предприятия, повечето от които еднолични и семейни, и в областта на търговията на дребно (Todorov, 1997, pp. 25-26).

УКАЗ № 56 ЗА СТОПАНСКАТА ДЕЙНОСТ

(Обн., ДВ, бр. 4 от 13.01.1989 г., от м., бр. 59 от 12.07.1996 г., в сила от 1.07.1996 г.)

Глава първа. ОБЩИ РАЗПОРЕДБИ

Чл. 1. (1) Този указ се прилага при осъществяване на стопанска дейност във всички отрасли и сфери на народното стопанство.

(2) Стопанската дейност се извършва на основата на всички форми на собственост: предоставени за стопанисване обекти на държавна и общинска собственост, собственост на кооперативни и обществени организации, на граждани, на чуждестранни лица и смесена собственост.

Чл. 2. (1) Основна форма за осъществяване на стопанска дейност е фирмата.

(2) В духовната сфера могат да се образуват издателски, рекламни, импресарски, изложбени и други къщи, които работят като фирми.

(3) Отделни граждани и колективи от граждани могат да извършват стопанска дейност и без да регистрират фирми.

Фигура 2. Извадка от Указ № 56 за стопанската дейност

През годините на прехода силно въздействие върху предприемаческата дейност оказва държавата и провежданата от нея стопанска политика. След 1990 г. започва провеждането на няколко ключови икономически реформи, които целят трансформиране на стопанството към пазарни основи - това са либерализацията на цените на голяма част от стоките и услугите, приватизирането на държавните и общинските предприятия, реформите в селското стопанство, в банковия сектор. Съществена роля върху развитието на предприемачеството следваше да окаже процеса на раздържавяване у нас. Резултатите от приватизацията са твърде противоречиви – безспорен обаче е фактът, че преобладаващата част от предприятията са в частни ръце, а част от тях са закупени от чуждестранни компании и стават естествен източник на новости в бизнес практиките. Реформите в сферата на селското стопанство целяха ликвидиране на ТКЗС и преминаване към частно обработване на земята. За съжаление начина на провеждане на това преобразование вместо да превърне агробизнеса в източник на агропредприемачески инициативи, върна сектора поне половин век назад. В останалите сфери на националното стопанство вследствие еволюционните процеси в икономиката и частично поради определена държавна намеса, се наблюдава положително развитие на търговското предприемачество, предприемачеството в ту-

ризма, финансовите дейности и т.н. Тези сектори все повече набират скорост, носят конкурентоспособни преимущества и генерират позитивни резултати за цялото общество.

Отделните правителства в страните по света години назад във времето са оценили значимостта на предприемачеството и подпомагането на процесите по формиране на малки и средни бизнеси. В България ролята на МСП е призната още през 1982-83 г., когато няколко постановления на Министерски съвет акцентират върху изграждането на малки индустриални структури. През годините на трансформиране на икономиката ни към пазарна МСП по-скоро са „пренебрегван“ фактор - наблюдава се забавяне и допускане на значителни пропуски във връзка с изграждане законовата и институционалната база за насърчване на дребния бизнес и предприемаческата инициатива - ярко доказателство за това е приемането едва в края на 1999 г. на Закон за малките и средни предприятия, въпреки че първия законопроект се внася в Народното събрание още 1992 г. (Todorov, 2001, pp. 118-122). Чак през 1997 г. се създава специализираната Агенция за МСП, която следващата година разработва и първата Национална стратегия за развитието на МСП до 2001 г. През края на 1999 г. е факт и първият Закон за МСП, който ясно очертава понятията „микро-“, „малко“ и „средно предприятие“ и полага основите на организацията по подпомагане развитието им в страната.

Присъединяването на България към Европейския съюз през 2007 г. посреща предприемачите с нови надежди за по-добър бизнес. Възможностите за подобряване на бизнеса посредством структурните и кохезионни фондове на ЕС таят още шансове предприемачеството наистина да стане най-важния фактор за изграждането и развитието на българската икономика, скрития механизъм, който да движи икономическия растеж на отделната компания, а от там и на цялото стопанство. Настъпването на икономическата и финансова криза след 2008 г. оказва влияние и върху предприемачеството у нас (Todorov, 2010, pp. 5-30). Най-сериозно засегнати са дейностите строителство, туризъм, производство, но всички браншове търпят загуби, намаляват заетите лица и търсят нови пазари.

Към началото на програмен период 2014-2020 г. МСП у нас работят по законовата уредба, обхващаща многобройни закони и подзаконови актове, общовалидни за всички предприятия с малки изключения (Todorov, 2011, Vol.1, pp. 494-495). Основен закон, регламентиращ *«обществените отношения, свързани с провеждането на държавната политика по насърчване създаването и развитието на малки и средни предприятия»* (чл. 1) е Законът за МСП. В него освен категорийното разграничаване на тези предприятия, са регламентирани органите за осъществяване на политиката по насърчване на МСП, изведени фун-

кциите на Консултативния съвет към икономическия министър и разписани направленията на мерките по насърчаване конкурентоспособното развитие на малкия и среден бизнес. През 2014 т. излиза нова „Национална стратегия за насърчаване развитието на малките и средните предприятия 2014-2020”, чрез която правителството демонстрира своята визия относно държавната политика в подкрепа на МСП в страната, като хармонизира политиката си в тази област с политиката на Европейския съюз³. С тази стратегия България прави сериозна стъпка към сближаването на националната с европейската политика в помощ на МСП и на практика в периода до 2020 г. няма да има различие в приоритетите, заложи в европейския документ и стратегията.

В България основната правителствена структура, ангажираща се с въпросите на предприемачеството и МСП, е Министерството на икономиката и подчинената му Изпълнителна агенция за насърчаване на МСП. Освен тях в определен смисъл всяко едно от министерствата с дейността си влияе върху предприемачеството у нас, но пряка връзка с него най-вече имат министерствата, ангажирани с финансите, икономическите въпроси, трудовата и социалната сфера, както и образователното министерство. Те поотделно и/или заедно определят политиката на развитие на отраслите на българската икономика. От проектираните нови измерения на европейското финансиране е видно, че икономическото, социалното и в голяма степен образователното министерства и подчинените им агенции ще играят водещи роли по подтикването към предприемачество, стартирането на нови предприятия и развитието на съществуващите предприемачески структури.

Членството на България в ЕС освен множеството задължения породило и потребността от усвояване на значителни средства от различните фондове на общността. Политиката по сближаване на ЕС, изложена в Стратегическите насоки за сближаване се конкретизират от всяка страна-членка в Националната им стратегическа референтна рамка, която на следващ етап се детайлизира в оперативни програми. Предприемачите са преки бенефициенти по две от оперативните програми – „Конкурентоспособност” и „Човешки ресурси”, могат да са изпълнители на публични и частни проекти, съгласно разпоредбите на Закона за обществените поръчки по останалите програми, както и консултанти по някои от тях.

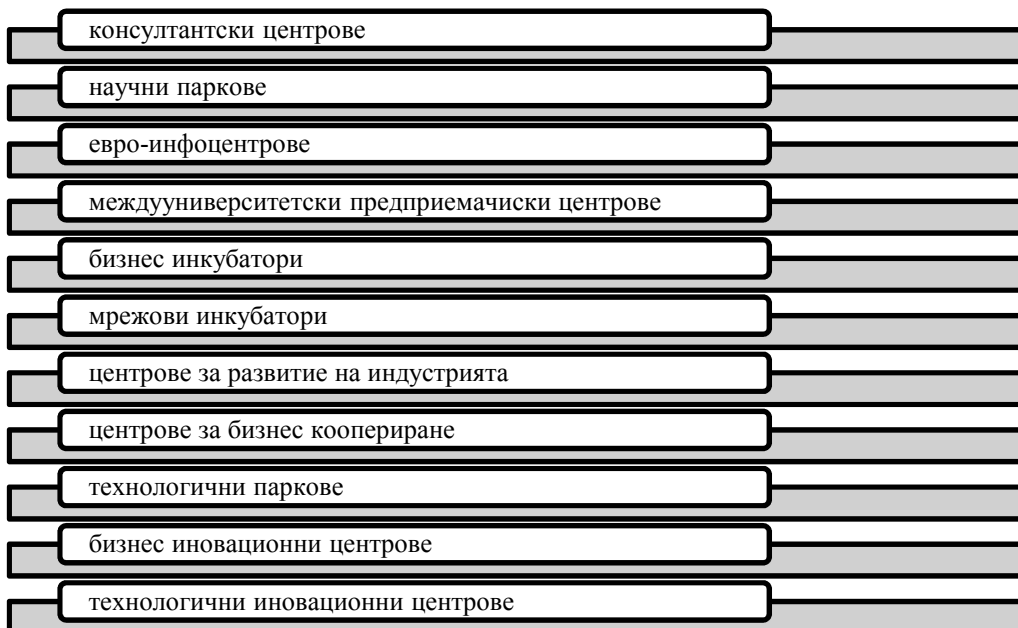
За програмният период 2014-2020 г. оперативните програми са общо 11: ОП „Инициатива за малки и средни предприятия”, ОП „Иновации и конкурентоспо-

³ Вж. „Small Business Act” (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0394:FIN:EN:PDF>)

собност” 2014-2020, ОП „Транспорт и транспортна инфраструктура” 2014-2020 , ОП „Околна среда” 2014-2020, ОП „Региони в растеж” 2014-2020, ОП „Развитие на човешките ресурси” 2014-2020, ОП „Наука и образование за интелигентен растеж” 2014-2020, ОП „Добро управление” 2014-2020, Програма за развитие на селските райони 2014-2020, Програма за морско дело и рибарство 2014-2020 и Програми по европейско териториално сътрудничество 2014-2020. От тях директно насочени към предприемачеството са: „Инициатива за малки и средни предприятия”, „Иновации и конкурентоспособност”, „Развитие на човешките ресурси” и „Наука и образование за интелигентен растеж”. Останалите програми имат също директни или индиректни препратки към предприемаческите дейности.

Насърчаването и подтикването към предприемачество често е резултат от дейността на сдружения и организации на частни и юридически лица. Неправителствените структури, които у нас работят за възраждането и възхода на предприемаческото начало представляват една изключително разнообразната палитра от работодателски сдружения, центрове, фондации и др. Техните усилия са от жизненоважно значение за прохождането и развитието на предприемачеството в българската икономика. Част от тях работят на национално, други на областно, а трети на локално равнище, като тук ще се отдели внимание само на една малка част от тези сдружения. Следва да се отбележи също, че независимо от съществуващото многообразие на такива институции, те все още трудно са възприемани от българския предприемач като източник на помощ и подкрепа.

Най-сериозни източници на неправителствена подкрепа за предприемачеството са представителните организации на работодателите в национален мащаб и съответно участват в Националния тристранен съвет. Това са *Българската търговско-промишлена палата* (създадена 1895 г.), *Българската стопанска камара* (основана 1981 г.), *Асоциацията на индустриалния капитал в България* (учредена през 1996 г.) и *Конфедерация на работодателите и индустриалците в България*. Важна роля за насърчаване на предприемачеството играят и различните асоциации, сдружения и центрове. От съществуващото многообразие на подобни неправителствени организации, функциониращи в България, можем да посочим Националното сдружение на малкия и среден бизнес (НСМСБ), Национална занаятчийска камара, Българската асоциация на агенциите за регионално развитие и бизнес центрове (БАРДА), Сдружение „Национална бизнес мрежа”, Българска асоциация за развитие на мениджмънта и предприемачеството (БАРМП) и др. Като обобщение може да посочим, че инфраструктурата в подкрепа на предприемачеството обхваща изключително разнообразие от организации като (Doikov, 2007, pp. 123-125):

Фигура 3. Инфраструктура за подпомагане на дребния бизнес

В заключение ще отбележим, че място в институционалната подкрепа на предприемачеството в България имат както правителствените институции, така и тези от неправителствения сектор. За съжаление все още една немалка част от тях тепърва не са развили напълно своя потенциал. Въпреки това те формират поддържаща бизнес инфраструктура, чието ефективно функциониране е гаранция за адекватното посрещане на предизвикателствата пред предприемачите.

REFERENCES:

- 100 years of Rouse Chamber of Commerce and Industry*, 1995, Nauka i praktika, Rouse. (in Bulgarian)
- Berov, L 1974, *The economic development of Bulgaria over the centuries*, Profizdat, Sofia. (in Bulgarian)
- Deneva, A 2013, *Asymmetries in the Bulgarian industry*, Tsenov, Svishtov. (in Bulgarian)
- Development of the Industry in Bulgarian, 1834-1947-1989*, Nauka i izkustvo, 1990, Sofia. (in Bulgarian)
- Dimitrov, M 2014, 'Laws to promote the industry in Bulgaria (1879 - 1912)' in *Political Economy and Economic Theory*, pp. 348-368, IK – UNSS, Sofia. (in Bulgarian)

- Doikov, D 2007, *Entrepreneurship*, Biblioteka Dakel, Sofia. (in Bulgarian)
- Ivanov, R et al. 1994, *Economic history of Bulgaria*, Tsenov, Svishtov. (in Bulgarian)
- Koev, Y 2005, *Entrepreneurial idea: review and reinterpretation*, Steno, Varna. (in Bulgarian)
- Law for Small and Medium Enterprises, <https://www.sme.government.bg/>
- Manolov, K 1995, *The new Bulgarian entrepreneurship*, Prof. M. Drinov Academic publishing house, Sofia. (in Bulgarian)
- National Strategy for Promotion of Small and Medium Enterprises 2014-2020*, https://www.sme.government.bg/uploads/2013/08/sme_strategy-2014-2020.pdf. (in Bulgarian)
- Pachev, P, Kostova, S & Petrov, I 1999, *Commercial entrepreneurship*, Informa-intelekt, Sofia. (in Bulgarian)
- Parker, S 2009, *The Economics of Entrepreneurship*, Cambridge University Press, pp. 403-411.
- Small Business Act* in <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0394:FIN:EN:PDF>
- Stevenson, L. & Lundstrom, A 2007, *Handbook of Research on Entrepreneurship policy*, Edward Elgar Publishing, p. 107.
- Todorov, K 1997, *Entrepreneurship and small business*, Martilen, Sofia. (in Bulgarian)
- Todorov, K 2010, *Bulgarian entrepreneurship during the crisis and as a driver of the post-crisis development*, Yearbook of UNWE, <http://yearbook.unwe.bg/2010/1.pdf> Sofia. (in Bulgarian)
- Todorov, K 2011, *Business entrepreneurship*, vol. 1, BAMDE, Sofia. (in Bulgarian)
- Todorov, K 2001, *Strategic Management in Small and Medium Sized Companies*, vol. 2, Ciela, Sofia. (in Bulgarian)

Correspondence address:

Veneta Hristova– Associate professor, PhD
 “St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Turnovo
 Department of Management
 1, Arh. Georgi Kozarov Str.
 Faculty of Economics
 5000 Veliko Turnovo
 Tel.: (+ 359) 887 000853
 E-mail: vhristova@ts.uni-vt.bg